

“Leefwereld – systeemwereld” – Geert van der Velde (projectleider eerstelijns geestelijke verzorging, NPZ Groningen en Drenthe – Steenwijkerland) – presentatie Kenniscafé Toekomstige Landelijke structuur – Werkveld Eerste lijn – 1 november 2019 - Amersfoort

Goedemiddag. Voor mijn presentatie vanmiddag wil ik eerst de kapstok noemen, die als referentie dient voor mijn bijdrage. Deze kapstok heeft twee haakjes en zijn essentieel om te begrijpen wat er met geestelijke verzorging gebeurt. Je kunt ook zeggen: het is een bril of venster waardoor je kunt kijken.

Het eerste venster is de communicatietheorie van Habermas. Habermas onderscheidt op hoofdlijnen een ‘leefwereld’ en een ‘systeemwereld’. Beide omgevingen worden getypeerd door hun eigen communicatie. Ik bedoel hiermee alle taal: verbaal, non-verbaal en digi-taal.

De communicatie in de leefwereld is horizontaal en zonder macht of dwang. Mensen staan in horizontale verhouding tot elkaar. Zij zijn vrij in hun handelen en komen in de leefwereld - in hun leefwereld – tot hun bestemming. Essentiële menselijke eigenschappen komen in de leefwereld tot uitdrukking. Zoals de ervaring van zin, het geven van betekenis aan gebeurtenissen en het leven in relatie tot de ander en/of ‘het hogere’. De leefwereld gaat over het privé van mensen, over het gewone dagelijks leven en de vrijheid van mensen.

De communicatie in de systeemwereld is anders. Communicatie in de systeemwereld is per definitie strategisch van aard, het heeft een doel. Volgens Habermas worden die doelen bereikt via twee mediators: macht en geld. In mijn opvatting zijn die mediators inmiddels het doel zelf geworden. Getypeerd door de communicatie onderscheidt Habermas twee subsystemen in de systeemwereld: een economisch systeem en een overheidssysteem. Met ieder een eigen taal. Beide subsystemen dringen diep door in de leefwereld van mensen. Bijvoorbeeld via de smartphone, cameratoezicht of het volgen via elektronische data. Dit doen industrieën en overheden om hun eigen invloed te vergroten. Habermas noemt dit ‘het koloniseren van de leefwereld’. Professor Zubof (Harvard University) noemt dit het ‘surveillance-capitalism’ ook wel de ‘surveillance-maatschappij’ genoemd. En dat gaat ver, heel ver.

Het verschil in communicatie heb ik willen illustreren, door op te komen in mijn gewone ochtendkloffie.

Het tweede venster is sturing. Ik focus me hierbij op het overheidssysteem. We weten nu dat het overheidssysteem strategisch communiceert en bepaalde doelen nastreeft, via de mediators macht en geld. Strategisch communiceren is sturen, om een doel te bereiken. Daarom is er dit jaar betaalde geestelijke verzorging-thuis gekomen.

Stuurt sturing? Zo ja, wie stuurt, wat wordt er gestuurd en waarop wordt gestuurd? Zo nee, krijgt de burger dan zijn geld terug? Als sturing niet stuurt, wat is dan de zin van sturing? Alleen maar bezigheid, doelloos werk? Sturing gebeurt dus met een doel.

Sturing is niet waarde vrij. Het streeft doelen na. Sturing beïnvloedt mensen. De sturingsprincipes van de Nederlandse overheid berusten sinds de midden jaren 80 van de vorige eeuw op het New Public Management (NPM). Deze stroming gaat uit van een overheid op afstand. Een overheid die alleen kaders schept en toezicht houdt op de uitvoering, binnen die kaders. Dus wetten en repressie. De uitvoering wordt overgelaten aan ‘het veld’: consumenten en producenten. Deze sturingsfilosofie baseert zich op het zogenaamde ‘rationele keuzemodel’. Die gaat uit van de idee dat mensen objectieve en rationele wezens zijn, die hun keuzes maken

op grond van rationele afwegingen, onder andere de laagste prijs. Volgens deze filosofie rijden we allemaal in een Toyota Corolla, omdat die auto's al jaren de minste storingen geven. Deze sturingsfilosofie is niet 'neutraal' en evenmin onschuldig. De achterliggende mensopvattingen zijn nauw verbonden met het neo-liberalisme. In deze mens- en maatschappij-filosofie is de mens eveneens een rationeel wezen, waarbij spiritualiteit geen rol speelt. In deze opvatting moet spiritualiteit en in het bijzonder religie naar de randen van de samenleving verdreven worden. Deze stroming claimt een openbare ruimte zonder religieuze uitingen. Rationaliteit is het dominante afwegingskader. Dit is de filosofie achter het huidige dominante sturingsmechanisme in het overheidsdomein.

In die sturingsfilosofie is geen plaats voor waarden, gevoelens en tradities. Dit zijn essentiële menselijke eigenschappen, maar die worden onzichtbaar gemaakt, genegeerd en bestreden met de huidige dominante sturingsfilosofie. Het accent ligt op het rationele keuzemodel. Dit past prima bij het gekozen liberale economisch model van marktwerking. Als wetgeving zich dan ook nog richt op het faciliteren van bedrijven, dan ontstaat een monsterverbond in de systeemwereld tussen industrie en overheid. Zie daar als burger in het dagelijks leven maar eens onderuit te komen. (zie ook Ton Groeneweg (2015), Wendy Brown (2014), Michel Foucault (2004))
Dat sturing stuurt heb ik geprobeerd uit te drukken met mijn tweede opkomst.

Maar zoals jullie zagen, het stuur stuurt niet alleen de denkbeeldige fiets. Het stuur stuurt ook de bestuurder. Zo is het ook in de praktijk: sturing stuurt niet alleen de zorgprofessionals, maar ook de opvattingen van beleidsmakers. En via de zorgprofessionals ook de opvattingen van burgers. Terug naar geestelijke verzorging. Hoe/ waar is deze sturing herkenbaar bij de opzet en inrichting van geestelijke verzorging thuis? En wat betekent dit voor het organiseren van geestelijke verzorging thuis?

Allereerst de idee dat geestelijke verzorging onderdeel is van gezondheidszorg. Wat maakt dat voetstoots wordt aangenomen dat geestelijke verzorging onderdeel is van gezondheidszorg? Welke logica zit daar achter, waarin beperkt deze logica en zijn er alternatieven?

De (strategische) communicatie dat geestelijke verzorging onderdeel is van gezondheidszorg valt, betekent meteen dat geestelijke verzorging onder het regime van marktwerking valt. Dit is een harde grens. In 2006 is namelijk de Wet marktordening gezondheidszorg ingevoerd. Met die wet is gezondheidszorg in Nederland een marktactiviteit en geen sociale overheidstaak. Dat maakt dat de overheid niet mag interveniëren, want dat wordt door de EU gezien als staatssteun. Marktwerking in de zorg is dus geen noodlot en ook geen verplichting van de EU, maar een eigen keuze van het Rijk. Dan weet u nu ook waarom de zogenoemde 'deminimis-verklaring' is opgenomen in de subsidieregeling en de term 'staatssteun' zo rouleert. Vergelijk dit eens met Duitsland of Zweden, hoe geestelijk verzorgers daar bekostigd worden. Is daar sprake van staatssteun? Nee, omdat daar de gezondheidszorg onder sociaal beleid valt. In de EU is overeengekomen dat sociaal beleid buiten marktwerking valt, tenzij landen daar zelf voor kiezen. Dus door het opnemen van de 'deminimis-verklaring' in de subsidieregeling verklaart het Rijk impliciet dat geestelijke verzorging onder marktwerking valt, dus blijkbaar onder het regime van gezondheidszorg.

Daarmee is geestelijke verzorging-thuis dus een marktproduct, bestaande uit drie producten:

- consulten
- Deelname MDO's,

- Het geven van scholing

De doelgroepen zijn:

- mensen in de palliatieve fase van hun ziekteproces (en hun naasten) en
- mensen van 50 jaar en ouder

Geestelijke verzorging richt zich onder andere op spiritualiteit, naast zingeving en levensvragen, al dan niet uitgedrukt in een religieuze overtuiging. Volgens de definitie van palliatieve zorg van de WHO is spiritualiteit de vierde dimensie van het menselijk bestaan, naast lichaam, psyche en omgeving.

Vergelijk dit met de dominante filosofie over mens- en maatschappij en het bijbehorende sturingsmechanisme van marktwerking en concurrentie. Een filosofie en sturing die zich richt op rationele keuzes en mensen ziet als normatieve instrumenteel-technisch functionerende wezens. Onder dat paradigma en binnen die kaders moet geestelijke verzorging-thuis zich ontwikkelen. Ik hoop dat u het spanningsveld ziet en de discrepantie ervaart, dat geestelijke verzorging-thuis moet worden ingericht onder een mechanisme dat dit feitelijk uitsluit. Het mag duidelijk zijn dat de aard en eigenheid van geestelijke verzorging zich niet verhouden tot het dominante sturingsmechanisme van het Rijk.

Het voorgaande vindt allemaal plaats binnen de systeemwereld en gebeurt met behulp van specifieke strategische en talige communicatie.

En waar zit de leefwereld, het gewone leven van mensen dan in dit verhaal?

De strategische communicatie van het overheidssysteem gaat via beleidsmedewerkers, wetten en regels naar het economisch systeem van industrie en dienstverlening, organisaties en professionals. Deze voeren uit wat het overheidssysteem opdraagt, via de mediators macht en geld. Dit is sturing.

Heel concreet komen professionals letterlijk binnen in het leven van mensen. Via deuren, formulieren, huisbezoeken, internet enz. Professionals komen niet binnen als buurman of buurvrouw, maar met een doel en hun eigen taal. Deze taal verschilt van de 'gewone mensentaal' en is per definitie strategisch van aard. Daaraan herken je meteen leefwereld of systeemwereld.

De beleidshierarchie is nu als volgt. De overheid stuurt op een werkelijkheid van rationele keuzes en productielogica. Dit beïnvloedt het denken over de werkelijkheid, de zorg- en dienstverlening. Het denken en handelen van professionals vindt plaats binnen deze kaders, waardoor het die werkelijkheid creëert en bevestigt. Die werkelijkheid van rationaliteit en productielogica komt vervolgens via zorg- en dienstverlening letterlijk en figuurlijk binnen bij mensen thuis, in de leefwereld. In die interactie wordt die werkelijkheid andermaal bevestigd. Elementen van buiten die kaders (waarden, gevoelens en tradities) worden niet toegestaan. Zo creëert het huidige dominante paradigma voortdurend zijn eigen werkelijkheid.

Zo is gezondheidszorg dus een instrument in de strategische communicatie om een bepaalde maatschappij van rationaliteit en productielogica te bewerkstelligen, bewust of onbewust. De gezondheidszorg is daarvoor een perfect instrument om de leefwereld te koloniseren. Het dringt als geen ander binnen in de leefwereld van mensen.

Als nu ook spiritualiteit en geestelijke verzorging onder dit sturingsparadigma valt, dan is ook het laatste element van het menselijk Zijn geïncorporeerd in de surveillance-maatschappij. De gedachtenpolitie is niet ver weg meer.